

Oponentský posudek disertační práce

Efektivní využití potenciálu bilingvního prostředí

Mgr. Eva Hovorková

Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky a psychologie

Školitel: Prof. PhDr. František Man, CSc.

Oponentka: Doc. Pavlína Janošová, Ph.D.

Psychologický ústav AV ČR, v.v.i.

Bilingvismus a proces osvojování dvojjazyčných kompetencí v průběhu dětství patří k poměrně dobře zpracovaným tématům z hlediska lingvistického i psychologického. Adaptace na bilingvní prostředí uvnitř rodiny či na odlišné jazykové prostředí v rodině a ve společnosti představuje pro dítě náročnější podnětovou situaci. Za této situace je běžné i určité zpoždění jazykového vývoje. Osvojení obou (případně i tří či více) jazyků nemusí proběhnout úspěšně, resp. dostatečně ani tehdy, když se o to rodiče snaží. Zachycení výchovných postupů, jež bilingvní jazykový vývoj podporují, a těch, které ho komplikují, se stalo hlavním cílem disertační práce p. Mgr. Evy Hovorkové. Autorka se zaměřila na případy dětí a dospělých, kteří vyrůstali v naší zemi v dvojjazyčném prostředí (především na příslušníky vietnamského etnika), a na jedince s bilingvním zázemím, kteří žijí mimo Českou republiku. Jedná se bezpochyby o vysoce aktuální téma, které je slibné a společensky závažné nejen z hlediska lingvisticko-psychologického, ale i z hlediska kulturního a celospolečenského.

Disertační práce je koncipována jako výzkumná. V teoretické části se autorka v první kapitole (*Koncept bilingvismu*) postupně zaměřuje na souvislost globalizace a bilingvismu; na jazyk, jeho vlastnosti a funkce; na vymezení bilingvismu a jeho variant; na specifika dětského bilingvismu a na historicky nejvýznamnější teorie osvojování jazyka. Ve druhé kapitole (*Osvojování jazyka*) autorka uvádí koncept univerzální gramatiky a zmiňuje vývojovou složku osvojování jazyka, jazykový input. Dále detailněji rozpracovává typologii bilingvních rodin a neopomíjí ani otázku motivace. Třetí kapitola zahrnuje popis a výsledky výzkumu. Na základě 42 případových studií se autorka rozhodla sledovat výchovné postupy a socializační okolnosti, které sledovaným jedincům v dětství umožnily či usnadily bilingvní jazykový vývoj. Autorka zde zároveň vztahuje své výzkumné nálezy k již existujícím publikovaným poznatkům z příslušné vědní oblasti a podává i jejich výklad. Ve čtvrté kapitole předkládá podrobnější analýzu vybraných typických a netypických příkladů osvojování bilingvních kompetencí. V diskusi a závěrečné práci shrnuje nejpodstatnější nálezy a obohacuje je o vlastní reflexi týkající se realizace výzkumu. Upozorňuje i na jeho limity. Jednotlivé kazuistiky účastníků výzkumu jsou v plném znění zařazeny do přílohy práce.

Disertační práce je psána čtivě, má dobrou literární úroveň a je zpracována velmi přehledně. Komplexnějšímu porozumění jazykovým specifickým sledovaných respondentů napomáhají

ilustrativní obrazové přílohy jejich rukopisu spolu s přepisy jejich textu, které jsou uvedeny ve čtvrté kapitole.

Autorka vychází z přiměřeného množství odborné literatury. Čerpá především z českých a cizojazyčných monografií vydaných v posledních několika desetiletích. Časopiseckých studií uvádí jen několik. Nevýhodou a určitým deficitem, který se nepříznivě odráží zejména ve výzkumné části, je absence zahraničních výzkumných statí z posledních deseti let, v nichž lze předpokládat novější nálezy v dané oblasti. Nelze vyloučit ani určité generační posuny, související s masivním rozšířením IC technologií, které mohly do bilingvního vývoje nejmladší dětské populace zasáhnout. (Na databázi EBSO je zveřejněno přibližně sto případových studií z posledních let zaměřujících se na vývoj bilingvismu u dětí.) Pokud by autorka ve své práci využila některé z těchto výzkumných textů, pravděpodobně by si usnadnila i vlastní výzkumnou práci, v jejichž začátcích, jak sama v závěru naznačuje, čelila určitým metodologickým nejasnostem.

Z formálního hlediska je na místě uvést, že předložená disertační práce je nezvykle strukturována a některé podstatné formální části v ní chybí. Není v ní zařazen úvod k samotné práci, v němž by autorka blíže specifikovala cíl, způsob, jakým má být dosažen, dále údaje týkající se pojetí a struktury práce a skladby využitých informačních zdrojů. Podobně nekoncepčně je pojata i výzkumná část, do níž nebyl zařazen popis použité metodologie, v tomto případě základní metodologické údaje k vícečetné případové studii a ke způsobu zpracování získaného kvalitativního materiálu. Na druhou stranu je třeba ocenit autorčinu výzkumnou reflexi, zejména upozornění na limity výzkumu (např. to, že soubor vietnamských respondentů tvořili pouze gymnazisté, tedy studijně úspěšní jedinci).

Autorka ovšem shromáždila imponující množství kvalitativního materiálu, jež dalece přesahuje požadavky kladené na disertační práce. Na jeho základě dospěla k zajímavým a cenným nálezům, které mají značný potenciál k využití v pedagogické práci s dětmi žijícími v bilingvním prostředí a s jejich rodiči. Výsledky potvrzují, že základem úspěšnosti v osvojení dvojjazyčných kompetencí je pokud možno co nejdůslednější dodržování *Grammontova pravidla*. Poukazují také na *efekt prestižnosti*, v jehož důsledku k bilingvnímu jazykovému rozvoji dojde jen nedostatečně či nijak. Velmi cenným poznatkem je souvislost mezi volbou hlavního komunikačního jazyka matky s dítětem a vztahem dítěte k ní. Autorka poukazuje na nepřírozenost této komunikace v jiném než mateřském jazyce matky. Detailněji se pak výzkumně zaměřuje na druhou generaci vietnamské populace žijící na našem území, tedy na děti, které se v naší zemi narodily převážně vietnamsky hovořícím rodičům. Autorka poukazuje na skutečnost, že samotný kontakt s česky hovořící společností je dostatečným podnětovým prostředím pro osvojení druhého jazyka (přesto se však tyto děti obvykle stýkají již od raného věku i s česky hovořícími pečovateli). Dále zpochybňuje obecně přijímaný úzus o věkovém limitu pro dokonalé osvojení druhého jazyka. Výzkumné nálezy naznačují, že předpokládaný věk 11-12 let představuje horní věkovou mez pouze pro dokonalou výslovnost. (Zároveň však upozorňuje na výjimečný případ z jejího souboru, který předpokládané pravidlo překračuje i v tomto ohledu.) Vlastní nálezy jsou velmi tvořivě propojeny se stávajícími psycholingvistickými poznatky např. v případě popisu „*efektu kongruence*“ a jeho pravděpodobné souvislosti s identifikací mateřského jazyka.

Drobnou nevýhodou je, že autorka některé informace opakuje na více místech teoretických kapitol (např. *Grammontovo pravidlo* je poprvé uvedeno na s. 19, dále podrobněji znovu vysvětleno na s. 21 a opětovně na s. 36-37; podobně též informace o Cempírkově knize „*Bílej kůň, žlutý drak*“ jsou uvedeny na s. 53 a znovu na s. 68. Také dílčí otázky, pokládané respondentům při polostrukturovaných rozhovorech, jsou poněkud nesystematicky prezentovány na dvou místech textu).

Diskutabilní je uvádění některých výrazů jakožto příkladů určitého specifika bilingvního vývoje. Výraz „*fajtovat*“ patří např. do běžného slangu současných českých teenagerů.

Poslední otázkou je, zda skutečně podle konstruktivistické teorie „*neexistují emoce bez jazyka*“, jak autorka uvádí na s. 97. (Z hlediska definice emocí nejde pouze o evidentní psychické obsahy v podobě citů a pocitů. Ty tvoří součást komplexní biochemické reakce, která zřejmě nezmizí ani při jejich nepojmenování.) Pokud jde o doslovnou původní citaci z uvedeného zdroje, měla by být doprovázena nějakým dalším autorčíným vysvětlujícím komentářem.

Závěr: Autorka ve své disertační práci prokazuje dobrý vhled do sledované problematiky. Zejména empirická část obsahuje nadstandardní množství nálezů, na jejichž základě autorka dospívá k významným a velmi přínosným poznatkům. V rámci obhajoby však bude zapotřebí, aby se vyjádřila k výše zmíněným koncepčním a metodologickým limitům. Vzhledem k tomu, že se jedná o práci bezesporu pedagogicky přínosnou, přikláním se – v závislosti na výsledku obhajoby – spíše k jejímu přijetí.

V Praze dne 1. 9. 2016

Pavλίna Janořová

